

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Порушено питання державно-правового механізму забезпечення національної безпеки. Розглянуто функції державно-правового механізму забезпечення національної безпеки, які залежать від характеру масштабів і ступеня реальних і потенційних загроз у політичній, економічній, соціальній сферах. Розкрито соціальну природу державно-правового механізму забезпечення національної безпеки, яка зумовлена об'єктивними історичними процесами кооперації та організації соціальної діяльності.

Ключові слова: національна безпека, державно-правовий механізм, стабільність суспільства, національні інтереси.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки набуває в сучасних умовах для України стратегічного значення. Кардинальні геополітичні зміни останнього десятиліття докорінно трансформували всю організацію міжнародних відносин, створену після Другої світової війни, крім того, сформовану впродовж розвитку цивілізації. Принципово іншими стали умови існування і розвитку для нашої країни, змінилися і загрози, перед якими опинилася Україна. Відповідно змінюються завдання щодо своєчасного виявлення, попередження і усунення загроз. Забезпечення країни умовами безпечного існування і розвитку в масштабі планети, у взаємозв'язку і взаємозалежності з внутрішнім становищем у державі, з проблемами і можливостями їх вирішення, утворюють те фундаментально реальне державне завдання, безперервне вирішення якого державою є забезпеченням національної безпеки.

Стан дослідження. Теоретичною основою вивчення питань державно-правового механізму забезпечення національної безпеки стали публікації провідних науковців: Ю. Г. Барабаша, В. В. Белєвцевої, Ю. П. Битяка, В. В. Вішнякова, Г. А. Дробаха, А. А. Каленського, М. П. Кучерявенка, В. Я. Настюк, Г. Д. Рябокона, Є. Б. Смірнова, М. В. Цюрупа, В. С. Ясинської та інших учених.

Метою статті є висвітлення питань державно-правового механізму забезпечення національної безпеки.

Виклад основних положень. Потреба в безпеці належить до засадничих мотиваційних джерел людської життєдіяльності, а соціальна

організація становить спосіб забезпечення нормальних життєвих умов, засіб спільної протидії природним і соціальним загрозам. Кооперація зусиль, підлеглих єдиній громадській волі, учасників соціальних відносин, сприяє протидії таким загрозам, яким неможливо протистояти індивідуально. Водночас посилення «панування» людей над природою супроводжується поглибленням диференціації фактора загрози людству, збільшенням масштабів загроз, підвищенням ступеня їх небезпеки.

Відповідно до ускладнення суспільних відносин розширюється спектр загроз соціального характеру, а модифікація фактора загрози, своєю чергою, відображає процес суспільного розвитку. Складна діалектична взаємозумовленість фактора загрози та стану розвитку соціальної системи об'єктивно спричиняє відокремлення, спеціалізацію, ускладнення соціальних засобів забезпечення безпеки, які є невід'ємним атрибутом організованих соціальних систем.

В умовах політико-правової організації система забезпечення безпеки набуває специфічної форми, але водночас не змінюється за суттю. Держава, її інститути та органи стають найбільш ефективним засобом протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам соціального, природного, техногенного характеру. У зв'язку з постійними змінами внутрішнього і зовнішнього середовища держава і суспільство завжди намагалися сформувати дієві засоби захисту від відповідних загроз. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах глобальних загальноцивілізаційних змін.

Глобальні зміни в сучасному світі, поряд із позитивними явищами, спричиняють виникнення нових і підсилюють дію тих загроз, які існували раніше, змінюється характер і ступінь небезпеки. У цих умовах держава стає основним суб'єктом забезпечення безпеки, особлива роль відводиться державним засобам протидії загрозам різного характеру та ступеня небезпеки.

У зв'язку з цим у Стратегії національної безпеки України констатується, що в умовах глобалізації процесів світового розвитку, міжнародних політичних і економічних відносин, що формують нові загрози і ризики для розвитку особистості, суспільства і держави, Україна як гарант благополучного національного розвитку переходить до нової державної політики в галузі національної безпеки [1]. Перехід до якісно нової державної політики зумовлює необхідність відповідних змін у правовій формі. Саме тому правовий аспект удосконалення державного механізму забезпечення національної безпеки сьогодні має не тільки теоретичне, а й істотне прикладне значення в контексті загального питання про правове реформування системи національної безпеки України.

Соціальна природа державно-правового механізму забезпечення національної безпеки зумовлена об'єктивними історичними процесами кооперації та організації соціальної діяльності. Виживання, нормальна життєдіяльність, розвиток і безпека кожної людини забезпечуються об'єднанням людей в єдину організовану систему.

Цілісність надає можливість скооперуватися для колективної протидії загрозам, що надходять від інших аналогічних організованих соціальних утворень і агресивного природного середовища. Це забезпечується інститутами соціальної влади, що діють у межах конкретної соціальної системи, зокрема в рамках національної політико-правової системи. Попри те, у найбільш складних і масштабних соціальних системах, до яких належить національна політико-правова система, виникає об'єктивна потреба в забезпеченні внутрішньосистемної безпеки.

Слід констатувати, що становище політико-правової системи оцінюється як безпечне в тому випадку, якщо усуваються негативні фактори, що перешкоджають ефективній реалізації інтересів особистості, суспільства, держави, відтак створюють загрозу стабільності функціонування системи, її цілісності. Також зміст політико-правової форми становить безліч конкретних соціальних відносин, заснованих на властивих цьому суспільству нормативних системах (релігії, моралі, звичаях, традиціях). Зміст соціальних норм детермінує відповідний комплекс властивих цьому суспільству цінностей, духовних і матеріальних благ, задоволення життєво важливих потреб учасників суспільних відносин.

Необхідність збереження, захисту, примноження традиційних національних цінностей і благ відображає сутність національних інтересів та їх особливості на різних етапах розвитку національної спільноти.

Законодавчо національні інтереси України визначені як сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави у забезпеченні захищеності та сталого розвитку особистості, суспільства і держави.

Для держави, суспільства, особистості інтерес становлять не їх суб'єктивні потреби як такі, а духовні і матеріальні блага, без яких неможливо задовольнити життєво важливі потреби. Саме щодо цих благ і цінностей зазвичай виявляють інтерес, і саме вони визначають зміст категорій «національні інтереси» [2, с. 21].

Визначення відображає формальний, структурний аспект явища і не вказує на властивості політико-правової системи, які дозволяють їй зовні (у міжнародних відносинах) проявляти себе як нація (у смисловому значенні Статуту ООН).

Попри це, безпека такого національного суверенного утворення загалом розглядається як стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, а в міжнародних документах і в законодавстві держав визначається як національна безпека.

Нормативна система державного правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки становить категоріальний зв'язок «загальне – особливе – одиничне», виділяючи три відповідні рівні – конституційний, законодавчий, концептуальний [3, с. 126].

На конституційному рівні закріплюються основні засади, які повинні забезпечувати стабільний розвиток і цілісність національної політико-правової системи. Основу в цьому сенсі становлять принципи суверенітету та законності [4].

На рівні національного законодавства здійснюється конкретизація відповідних конституційних положень, визначаються напрями діяльності, прописується механізм, закріплюється система базових категорій. Усе це визначає загальний вектор розвитку системи національної безпеки держави в контексті з національними ціннісними пріоритетами, законодавчо закріпленими, у вигляді системи об'єктів національної безпеки [5]. Відповідно державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки визначається як система послідовно організованих державних інститутів, що діють поетапно і на основі офіційних нормативних установок, реалізуючи діяльність із підтримки правових та інституційних механізмів, ресурсних можливостей держави та суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам.

Функціями державно-правового механізму забезпечення національної безпеки виступають напрями державно-правового впливу, що передбачають вирішення певних завдань в основних сферах життєдіяльності, які в комплексі відображають сутність і зміст правової діяльності держави щодо забезпечення національної безпеки. Функції державно-правового механізму забезпечення національної безпеки безпосередньо залежать від характеру масштабів і ступеня реальних і потенційних загроз у політичній, економічній, соціальній сферах, науки та освіти, в духовній, інформаційній, військовій, оборонно-промисловій, екологічній, а також у сфері громадської безпеки.

Крім того, функції здійснюються не тільки у внутрішній, але і в зовнішньополітичній сфері, що зумовлює необхідність участі у заходах щодо забезпечення безпеки за межами України відповідно до міжнародних договорів і угод, укладених або визнаних Україною.

Функції державно-правового механізму забезпечення національної безпеки здійснюються за допомогою взаємодіючих державних організаційних інститутів, які умовно поділяють на дві групи:

по-перше, це державні організаційні інститути, для яких відповідна функція є основною, по-друге, це ті інститути держави, для яких функція забезпечення національної безпеки є додатковою (реалізується, як правило, у разі виникнення відповідних загроз інтересам держави, суспільства, особистості).

Державно-правовий інститут забезпечення національної безпеки як різновид організаційних інститутів держави характеризується низкою ознак:

по-перше, становить порівняно відокремлену частину єдиного механізму, що володіє певною автономією;

по-друге, має регулятивний державно-владний характер;

по-третє, має не тільки свою організацію, але й функціональне призначення в межах державно-правового механізму забезпечення національної безпеки.

Крім того, слід ураховувати, що державно-правовий (організаційний) інститут забезпечення національної безпеки не тотожний відповідному державному органу, який є способом зв'язку регульованих державою відносин з їх матеріальною основою. Інститут – це нормативне вираження системи суспільних відносин, у зазначеному сенсі це ідеальне явище, виражене як система категорій, статусів, принципів, духовних цінностей тощо.

Матеріальна складова, безумовно, передбачається, але не є основною, коли йдеться про інститути права або держави. Своєю чергою, поняття державного органу і в науковій, і в навчальній літературі, як правило, пов'язується з матеріальною основою (людьми, будинками, приміщеннями, обладнанням, технічними засобами, озброєнням тощо), тобто це структурні утворення, які мають у своєму розпорядженні «матеріально-технічні можливості для здійснення своїх функцій» [2, с. 24].

Державні органи, що здійснюють функцію забезпечення національної безпеки, реалізують свої матеріально-технічні можливості за допомогою відповідних технологій, а також технічних, програмних, лінгвістичних, правових, організаційних засобів, включаючи телекомунікаційні канали, які використовуються в системі забезпечення національної безпеки для збору, формування, обробки, передачі або прийому інформації про стан національної безпеки та заходи щодо її зміцнення.

Як інституційну основу механізму забезпечення національної безпеки України виділяють і розглядають такі організаційні інститути держави вищого рівня: глави держави; державної влади (законодавчої, виконавчої, судової); конституційного правосуддя; ради безпеки.

Другий рівень інституційної системи утворюють: правоохоронні інститути; судові інститути; інститути державного контролю та нагляду; державні інститути виконавчого провадження; інститут цивільної оборони; інститути захисту від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру; інститути розвідки, контррозвідки та охорони державних кордонів, а також силові інститути, найперше збройні сили, які виражають силовий компонент державного механізму забезпечення національної безпеки.

Розглядаючи правові та організаційні форми державного забезпечення національної безпеки, крім функціонально-інституційної складової, державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки припускає також динаміку функціонування, яка в юридичному аспекті виражається в системі процедурних, процесуальних норм, які регулюють відповідну діяльність державних органів і посадових осіб.

Динаміка функціонування державно-правового механізму забезпечення національної безпеки виражається в послідовному проходженні стадій, що завершуються вирішенням проміжних завдань, необхідних для досягнення мети.

Захист інтересів держави, суспільства, особистості від зовнішніх і внутрішніх загроз здійснюється у формі циклічної діяльності, що передбачає проходження трьох стадій.

Перша – виявлення та нівелювання передумов виникнення загроз національній безпеці. На цій стадії здійснюється виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо їх попередження й нейтралізації.

Друга – усунення фактора загрози національній безпеці. Ця стадія пов'язана з протидією загрозам і характеризується нормативним застосуванням заходів державно-владного характеру, здійснюється управління силами і засобами забезпечення безпеки в повсякденних умовах і за надзвичайних ситуацій.

Третя – усунення наслідків суспільно небезпечної діяльності, що передбачає відновлення умов, необхідних для реалізації інтересів особистості, суспільства, держави шляхом здійснення заходів із відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки в регіонах, які постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації.

Висновки. Ефективне функціонування механізму забезпечення національної безпеки передбачає координацію різних правових і організаційних форм діяльності, спрямованої на забезпечення інтересів держави, суспільства, особистості. Злагоженість у процесі здійснення функцій повинна забезпечуватися правовим розмежуванням функцій і повноважень державних органів.

В організаційному розумінні взаємодія між усіма суб'єктами забезпечення безпеки здійснюється у формі обміну інформацією, спільного планування і вжиття заходів, взаємного використання сил і засобів в інтересах вирішення загального для суб'єктів цього процесу завдання, організації спеціального моніторингу тощо. Національна безпека є показником стану суспільства, середовища її проживання, що означає здатність суспільства долати вплив руйнівних факторів і адаптуватися до мінливих умов так, щоб зберегти високу якість життя.

1. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

2. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії: навч. посібник / В. В. Серета, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, М. П. Гурковський. – Львів, 2015. – 496 с.

3. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України / заг. ред.: А. Гриценко, А. Єрмолаєв, Ф. Флурі. – К.: Центр дослідж. армії, коверсії та роззброєння, 2012. – 800 с.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

Ковалів М. В., Иваха В. А. Государственно-правовой механизм обеспечения национальной безопасности

Затрагиваются вопросы государственно-правового механизма обеспечения национальной безопасности. Рассматриваются функции государственно-правового механизма обеспечения национальной безопасности, которые зависят от характера масштабов и степени реальных и потенциальных угроз в политической, экономической, социальной сферах. Раскрывается социальная природа государственно-правового механизма обеспечения национальной безопасности, обусловленная объективными историческими процессами кооперации и организации социальной деятельности.

Ключевые слова: *национальная безопасность, государственно-правовой механизм, стабильность общества, национальные интересы.*

Kovaliv M. V., Ivakha V. O. Public and legal mechanism of providing national security

Nowadays the problem of providing national security is of great importance for Ukraine. The dramatic geopolitical changes of the last decade radically transformed the entire organization of international relations created after World War II, moreover – formed for all time of human civilization. The conditions for the existence and development of our country have changed fundamentally; threats to the security of Ukraine have changed too. According to this situation tasks of timely

detection, prevention and elimination of threats are changing now. Ensuring safe conditions and development of the country, which is considered in the relationship and interdependence with the internal situation in the country, with emerging challenges and opportunities of their solving form the fundamental task of the state, and its continuous solution is providing national security. In terms of political and legal organization the security system takes a specific form, but it doesn't change its nature. The state, its institutions and bodies become the most effective means of counteraction to internal and external threats of the social, natural and technogenic character. Due to constant changes of the internal and external environment the state and society have always tried to develop effective means of protection against relevant threats. This problem is useful under global civilizational changes.

The article deals with the public and legal mechanism of providing national security. The functions of public and legal mechanism of providing national security which depend on the nature and degree of the actual and potential threats in the political, economic and social spheres are studied. The social nature of the public and legal mechanism of ensuring national security, which is caused by objective historical processes of cooperation and organization of social activity, is revealed.

Key words: national security, public and legal mechanism, stability of society, national interests.

Стаття надійшла 19 жовтня 2015 р.

УДК 342.951

О. Я. Коровяк

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗКРИТТЯ ФОРМО-ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОРУПЦІЇ

Висвітлено сутність і зміст фундаментальних концепцій розкриття формо-змістовних характеристик корупції в Україні. Зазначено, що історія державотворення засвідчує, що будь-яка держава, незалежно від особливостей організації її інститутів, на певному етапі власного розвитку неодмінно постає перед проблемою нівеляції внутрішньої компоненти публічно-правового суверенітету внаслідок трансуб'єктивізації (неправомірної зміни аутентичного суб'єкта) управлінських повноважень. Визначальним фактором цього процесу виступає корупція.

Ключові слова: корупція, концепції дослідження феномена корупції, мікро- та макросоціальні детермінанти корупції, корупційні прояви.

Постановка проблеми. Історія становлення чи не усіх держав світу доводить, що проблема корупції у порцесі державотворення наявна на певному етапі такого формування завжди. Явище корупції